

Проблема урбанізації в романі С. Процюка «Інфекція»

Роман «Інфекція» – один із найвпомітніших творів у доробку івано-франківського письменника Степана Процюка. Цю думку підтверджує той факт, що саме навколо «Інфекції» свого часу (роман було опубліковано у 2001р.) точилася гостра полеміка: від звинувачень у банальності, недосконалому подієвому наповненні, надмірній жорсткості у критиці національних негараздів і ментальних вад – до пропозицій висунути твір на Шевченківську премію. Звісно, кожна з наведених думок має право на існування, головне те, що роман був помічений і викликав неабиякий інтерес як з боку критиків, так і прихильників сучасної української літератури.

Художнє тло роману створюють дві сюжетні лінії, які розкривають перед читачем не лише складні колізії й перешкоди, що постають на шляху жадібних до комфортного й безбідного існування головних героїв, а й дають змогу оцінити створений автором психологічний портрет українця часів становлення молодої незалежної держави 90-х років минулого століття. «Процюк не може чи не хоче давати читачеві портрети героїв, не дає пейзажів, інтер'єрів, екстер'єрів чи бультер'єрів, тут нема і діалогів, але є інтелектуальна боротьба героїв, автора і всіх їх разом зі світом і з самими собою» [1]. Дійові особи твору відрізняються за світоглядом, ідеологічними позиціями та цілями, належать до різних суспільних прошарків, та все ж мають дещо спільне. І саме в цьому аспекті голос С. Процюка (бо ж присутність автора безумовно відчувається в кожному рядку тексту) звучить вкрай песимістично: самотність, моральна деградація, розбещеність, духовне зубожіння, занепад культури... Усе це – наслідки страшної інфекції, що по своєму вразила кожного героя роману, пронизує метастазами хворе тіло українського народу.

За Процюком, інфекція – це вірус «розправи і глумління над мораллю», спричинений стрімким натиском урбанізації, що носить нищівний характер стосовно споконвічних рис українського менталітету та вивільняє агресію, страх і бажання за будь-яку ціну (навіть шляхом зречення своєї національної сутності) вижити під пресом навколишнього світу.

Загалом тема впливу міста на психологію людини є не новою в українській літературі, але в сучасних умовах вона набирає все більшої актуальності, як констатує В.Г. Фоменко: «Зростання міського населення, зосередження в містах різноманітних видів виробництва та діяльності людини сприяють загостренню як соціальних протиріч, так і зумовлюють втрату особистістю загальнолюдських ціннісних орієнтацій. Багатовекторність тенденцій глобальної урбанізації, які можна ідентифікувати і в Україні, спонукають письменників до відтворення різноманітних проблем, пов'язаних із бурхливим зростанням і розвитком міст, а також до осмислення і з'ясування сутності сучасного рівня урбанізації» [4, с.64].

С. Баран зауважує соціально-психологічний характер роману та стверджує думку про те, що «Інфекція» – це роман про нас сьогоднішніх: «Сава Чорнокрил, Кирило Орленко, Остап і Назар Кисільчуки, Іванка, Ірен, черниця Франциска etc. – це ми. Такі, як ми є. Сила Процюка – в умілому зриванні соціальних масок. Недолік Процюка – у тому ж самому. Процюк – актуальний, він гостро реагує на всі соціальні й психологічні зміни» [1]. Варто відзначити, що і зараз проблематика роману не втрачає своєї гостроти, навпаки, глибина зображення глобальних соціокультурних змін в Україні неодмінно змушує читача замислитись над власним сьогоднішнім. Де ж бере свій початок історія цієї невиліковної хвороби?

Знайомство з головним героєм роману починається з констатації: «Сава Чорнокрил не любив України». Причини цієї нелюбові різні: це й історично зумовлене сприйняття України як «дівчини, яку кожен зайда, чи то із коротконогим монгольським обрисом, чи то у пропітнілих лаптях 45-го розміру, міг брати, скільки заманеться <...>» [3, с.3], і сучасне «галушково-вишиване непротивленство воріженькам», і презирливе ставлення Сави-східняка до західної ментальності: «Він не любив галичан за їхню маніпуляцію та зманювання ідеалами, за їхнє політичне перелюбство, за їхню дріб'язкову корисливість і міщанську хитрість, за потрійне дно, за любов до побутового комфорту і відразливу корумпованість» [3, с.4]. Зауважимо, що протиставлення Схід-Захід в контексті морально-етичних цінностей та життєвих пріоритетів у романі окреслюється досить чітко. «Автор ставить перед собою цікаве і непросте завдання – показати, наскільки важливим в українському організмі є географічний чинник, той чинник, що визначає естетику, емоції, стиль життя і світовідчуття» [6, с.99].

Як зауважує Р.Б. Харчук, письменник не приховує своїх симпатій до східняків, скромних і добродушних трударів, які все життя віддавали чесній праці на землі. «Однак варто сприймати цю симпатію ще й в іншому ракурсі – як симпатію до репаного селянства, в советській інтерпретації – куркульства, яке в Україні, як свідчать підручники з історії, викоренили як клас» [6, с.98]. Тож логічно зробити висновок, що в жодній з цих часто протиставлених одна одній частин нашої держави справжнього українця майже неможливо знайти. Від констатації цього факту С. Процюк переходить до спроби аналізу його першопричин, хоча, на думку Р.Б. Харчук, «досить поверхово

розглядає ті причини, через які вже постколоніальні українці зраджують власну ідентичність» [6, с.99].

Отже, виходячи зі змісту роману, історія української держави, на жаль, і досі має негативний вплив на її сьогодення. Але ж нові часи завжди приносять радикальні зміни, що призводить до модернізації суспільних ідеалів та світоглядних обріїв, народження нових національних героїв та ін. Та автор жорстко проголошує – нове покоління практично не здатне загоїти рани від ярма та батога і вписати в новітню історію образ сучасного українця-патріота. Причиною цього, передусім, є негативний вплив урбанізації на суспільний розвиток, що каталізує занепад ціннісних орієнтацій і зрештою призводить до негативного впливу на формування особистості. Напрочуд переконливим цьому підтвердженням є герой роману Остап Кисільчук, виходець з невеличкого галицького села, а нині студент одного з київських ВНЗ, «у характері якого місто розкрило ниці якості душі <...>. Остап думає, що він здатен завоювати та підкорити місто, зрадивши своє коріння, свою родину» [5, с.85]. Хлопець чітко визначає свою мету в житті і не гребує будь-якими засобами для її досягнення. Остап сповнений амбіцій і планів, відчуваючи себе інтелектуально вищим, розвиненішим, не бажає повторити долю своїх батьків, яка видається йому осоружною. Плин сільського життя для героя уособлює все те, що він ненавидить у своїй батьківщині: «Бо ти бачиш цю застиглість часу, цю неоковирну рагульську неквапливість, цю тупувату чуханку голови, ці перманентні скарги, цей підсвідомий інфантилізм, що вразив українство, ти бачиш це все і розумієш власну чужорідність, відокремленість, інакшість від цього сонного царства так званої тяглості, традицій, якими прикривають усвідомлення власної неспроможності творення» [3, с. 54].

Опозиція «село-місто» в «Інфекції» підсилюється розколом у родині Кисільчуків: якщо старший брат не уявляє себе за межами величного Києва, зневажливо ставиться до рідного краю та звичного життя своїх батьків-селян, то молодший Назар, навпаки, отримує психологічний удар вже від першої зустрічі з містом-велетнем: «Скрізь чужинська мова, ошмаття облич, оцупки рук, обрубки величі. Щось притискає Назара до землі, горбатить, робить маленькою комахою, скромним гвинтиком, невідь-як затесаним у відлагоджений механізм столичної машини, покликаної продукувати щастя» [3, с.27]. Зрештою, зруйновано не лише світлі сподівання юнака стосовно духовного й культурного центру країни, міста, про яке так захоплено розповідав Остап, а й зв'язок з братом, який колись був найближчою людиною, остаточно розривається. В образі Назара втілено певну опозицію до урбаністичного соціуму, але, на думку Р.Б. Харчук, «цей персонаж виявляється в романі найходульнішим, яловим і непереконливим» [6, с. 99]. Тож достойної протидії «городянину нового покоління» С. Процюк не пропонує, але залишає простір для читачьких роздумів і висновків. Вірогідно, що сам автор при цьому залишається на боці села як останнього носія одвічної української культури і ментальності.

Отже, проблема урбанізації як потужного чинника суспільних змін є надскладною перешкодою на шляху до звільнення від згаданої вище інфекційної хвороби, або навіть, як називає її Процюк, «національного СНІДу».

І. Бондар-Терещенко зазначає, що роман «Інфекція» – це «сповідь сина епохи на тлі всесвітньої глобалізації й занепаду патріотичного, м'яко кажучи, живла» [2]. Дійсно, у роздумах і внутрішніх монологів героїв чуємо голос автора, який закликає нас поглянути на самих себе зі сторони, оцінити своє місце у суспільстві, де керують гроші, влада і задоволення, та усвідомити можливі трагічні наслідки такого існування. Є. Баран говорить: «Особисто мені Процюк нагадує трагічний шлях Франка з його 40-річним служінням Нації. Що з того вийшло – не мені нагадувати. Але Процюк, вслід за Франком, вчить галичан бути українцями, а східнякам прищеплює почуття національної гордості. Не знаю, чи сам Процюк прагне вчити, але це сильніше за нього, і він робить те, що належить зробити саме йому» [1].

С. Процюк ретельно й уміло аналізує в романі психологію сучасного українця, показує причини, що призвели до ідеологічного і патріотичного зламу, але вірить у народження сильного українського характеру, що не втрачає себе і виграє. Автор талановито «препарує» найпотемніші закутки людської душі, він – майстер слова – сильний як у зображенні найінтимнішого, так і всезагального. Тому роман «Інфекція», можливо, і є тими ліками, котрі конче необхідні українському народу, адже усвідомлення проблеми – це перший і найголовніший крок до її розв'язання.

Література

1. Баран Є. Навздогін дев'яностим... Проза бібліофіла / Є. Баран. – Івано-Франківськ: Типовіт, 2006. – 200 с. – (Серія «Інша критика»).
2. Бондар-Терещенко І. Діагностика від Процюка / І. Бондар-Терещенко // http://kut.org.ua/books_a0100.php
3. Процюк С. Інфекція / С. Процюк // Кур'єр Кривбасу. – 2002. – № 149. – С. 3-69.
4. Фоменко В.Г. Поліфонізм української урбаністичної прози / В.Г. Фоменко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2010. – Вип. 20. – С. 64-69.

5. Фоменко В.Г. Сучасна урбаністична проза як джерело термінотворення // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир, 2006. – Вип. 26. – С. 83-86.
6. Харчук Р.Б. Сучасна українська проза: постмодерний період: навчальний посібник / Р.Б. Харчук. – К.: ВЦ «Академія», 2008. – 248 с.